

Lietuvių liaudies pasakos „Antimi pavirtusi sesuo“ populiarumo fenomenas

J Ū R A T Ė Š L E K O N Y T Ė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Pasaka „Antimi pavirtusi sesuo“ (AT 452C*), paprastai žinoma „Sigutės“ pavadinimu, visuotinai laikoma populiariu naratyvu. Ji skelbiama tiek akademinuose, tiek plačiai visuomenei skirtuose leidiniuose. Tačiau Lietuvių pasakojamosios tautosakos kartotekoje šios pasakos randame tik septyniolika variantų ir penkis fragmentus, užfiksuotus iš žodinės tradicijos.

Pasitelkiant konteksto analizę, straipsnyje nagrinėjama, kada, kokiomis aplinkybėmis ir kaip ši pasaka virto populiariu naratyvu. Pirmasis pasaką apie Sigutę XIX a. antrojoje pusėje paskelbė Eduardas Volteris, pateikdamas ją kaip lietuvių kalbos tarmės pavyzdį. Šis variantas po spaudos draudimo lotyniškais rašmenimis panaikinimo buvo perspausdintas vaikams skirtame pasakų rinkinėlėje ir paplito po mokyklinius leidinius. Pasakos siužetą savo kūryboje ėmė naudoti neoromantikai – Vydūnas, Salomėja Nėris ir kt. Sovietmečiu „Sigutė“ imta tiražuoti populiariais pasakų rinkinukais, garso įrašais, pagal jos siužetą rašytos ir statytos pjesės vaikams, – taip pasaka įsitvirtino ir populiariojoje kultūroje.

RAKTAŽODŽIAI: chrestomatija, neoromantizmas, pasaka „Sigutė“, pjesė, rašto kultūra.

ĮVADAS

Suomių folkloristė Satu Apo tirdama savo tautos pasakas pastebėjo, kad didelę įtaką žodinei tradicijai daro publikuoti naratyvai, todėl, mokslininkės nuomone, pasakos žanro tyrimai turi apimti abu pasakų plitimo būdus – tiek žodinį, tiek rašytinį (Apo 1995: 39–44). Rašto kultūra ne mažiau svarbi pasakų gyvavimo terpė, tik lietuvių folkloristikoje dar nepakankamai įvertinta. Šiame straipsnyje ir pažvelgsime, kaip rašto kultūra suformuoja kanoninį pasakos tekstą. *Kanono* sąvoką šiuo atveju pasiskoliname iš literatūrologijos, – ten ji vartojama labai plačiai. Šis terminas čia apibūdinamas kaip „supratimui, interpretacijai skirtų tekstų ir autorių korpusas, apibrėžiantis kanoniniais laikomų veikalų atrankos principus ir kriterijus, reikšmines, vertybines nuostatas“ (LLMTŽ: kanonas).

Folkloristai taip pat dažnai susiduria su kanono sąvoka ir ją vartoja tam tikruose kontekstuose. Kanoniniais pasakų rinkiniais laikomi, pavyzdžiui, *Tūkstantis ir viena*

naktis (*Alf layla wa-laylah*), Giambattistos Basile's *Pentameronas* (*Il Pentamerone*), Charles'io Perrault *Motulės Žąsies pasakos* (*Les Contes de ma mère l'Oye*). Visame pasaulyje žinomas ir kanoniniu tapęs brolių Jacobo ir Wilhelmo Grimmų pasakų rinkinys *Vaikų ir namų pasakos* (*Kinder- und Hausmärchen*) netgi laikomas pasakų vaikams modeliu. Vokietijoje brolių Grimmų dėka šios pasakos tapo nacionaliniu pasididžiavimu ir susilaukė ne tik daugybės mokslinių tyrimų, bet ir literatūrinių, vizualinių, meninių interpretacijų, virto net nemenkas pajamas duodančia komercine preke. Tai ne tik pasakų knygos, suvenyrai, bet ir spektakliai ar turistiniai maršrutai, supažindinantys keliautojus su brolių Grimmų pasakų istorija ir jų veikėjais. Šiuo atveju pasakų populiarumas yra išskirtinis, liudijantis, kad, susidarius palankiai kultūrinei terpei, jos gali būti aktualinamos ir gali įgyti kultūrinę vertę jau kaip antrinis produktas.

XX a. pradžioje susiformavo klasikinių stebuklinių pasakų kanonas, apimančias tokius kūrinius, kaip „Pelenė“, „Miegančioji gražuolė“, „Raudonkepuraitė“, „Snieguolė“, „Batutas katinas“ ir kt. Šie naratyvai buvo etaloniniai pavyzdžiai, rodantys, kokia turi būti pasakų standartinė struktūra, motyvai, temos (OCFT: xxviii–xxix). Jacko Zipeso pastebėjimu, tokios pasakos yra istoriškai ir kultūriškai užkoduotos ir daro didelį ideologinį poveikį visuomenei, tampa įtakingos ir kanoninės (Zipes 1994: 4). Jų standartizavimas vyksta per dublikavimą (angl. *duplication*) ir revizavimą (angl. *revision*). Dubliuojant pirminiai kanoniniai tekstai perpasakojami, bet išlaikoma nepakeista jų esmė. Tuo tarpu revizavimas yra kritinis adaptavimo procesas, kurio metu gimusioje naujoje pasakos versijoje keliami klausimai, sėjamos abejonės dėl pasakoje išsakomų idėjų, įvedamos naujos vertybės ir perspektyvos (ten pat: 8–11). Taigi pastaruoju atveju pasaka virsta tam tikra originalios pasakos versijos interpretacija.

Lietuviams išskirtiniu kanoniniu naratyvu tapo stebuklinė pasaka „Eglė žalčių karalienė“ (ATU 425M). Ji dažna ne tik žodinėje tradicijoje (EŽK 1), – nemažai sukurta ir jos literatūrinių interpretacijų (EŽK 5, 6). Nors rasta ir tarptautinių pasakos atitikmenų (EŽK 2, 3), tačiau nė vienoje kitoje kultūroje ji netapo tokiu svarbiu naratyvu, kaip Lietuvoje. Įsigilinus į „Eglės žalčių karalienės“ sklaidos istoriją paaiškėjo, kad prie pasakos išpopuliarėjimo, prie to, kad ji tapo visiems mums sava ir žinoma, daug prisidėjo ir pasakos variantų įtraukimas į mokyklines chrestomatijas, taip pat jos literatūrinės interpretacijos (Sauka L. 2007a: 1, p. 17–25).

Kitas lietuviams svarbus naratyvas yra pasaka, žinoma populiariu pavadinimu „Sigutė“, kurioje atsispindi lietuvių kultūros ir mitologijos gilumos. Šios pasakos svarbą ir aktualumą lietuviams rodo tas faktas, kad tam tikri jos įvaizdžiai paplitę populiariojoje kultūroje, netgi virtę tam tikrais stereotipais¹.

1 Pavyzdžiui, laikraščio straipsnio herojė, kalbėdama apie savo gyvenimą, išvelgia paralelių su šia pasaka:

Pirmasis šią pasaką moksliskai aprašė vokiečių folkloristas Karlas Plenzatas vakarų prūsų pasakoms ir anekdotams skirtame tipologiniame leidinyje (OWMS 451). Ji priskirta 451 tipui, pavadintam „Sesuo ieško užkerėtų brolių“, o kaip tipo atmaina išskirtas potipis „Užkerėta sesuo“.

Jono Balio 1936 m. sudarytame *Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų kataloge* šios pasakos anotacija tokia:

Antimi pavirtusi mergelė (Sigutė). Broliui esant kare, pamotė kankina seserį – liepia ganyti ir daug verpti, jai padeda karvė (plg. mt. *481). Parengia po slenksčiu žarijų duobę, bet kalytė perspėja, o ją nužudžius, mergaitė įkrenta duobėn ir sudega. Karvė palaižo pelenus, iš kurių atsiradusi antelė pabėga į mišką. Grįždamas namo brolis girdi, kaip antelė apdainuoja savo likimą. Supranta, kad tai jo sesuo. Ištepa derva arklį, kuris sudrasko prilipusią raganą (BLPTMK *453).

Rietavo savivaldybės Vatušių kaime gyvenanti <...> jau seniai nebelaukia švenčių, nebetiki ir Kalėdų stebuklais. Ji sako, kad jos lemtis – pikta pamotė, kuri po šeimos slenksčiu iškasė duobę, pripylė žarijų ir vis laukia, kol vatušiškę į ją įkris (Roma Mėčienė. „Lemtis tarsi pamotė – žarijų duobė iškasė“, *Žemaitis*, 2010, saus. 29, p. 1, 6).

Pasakos įvaizdį žurnalistai pasitelkia kurdami intriguojančias straipsnių antraštes: „Duobė su žarijomis po nepriklausomybės slenksčiu“ (*Ūkininko patarėjas*, 2017, rugs. 2, p. 1, 3.); „Kelyje į laisvę – duobė žarijų: Šengenas kazachus tolyn išplukdys“ (*Verslo žinios*, 2007, gruodž. 22, p. 2), arba suteikdami aprašomam herojui tam tikrų pasakos personažo bruožų, pavyzdžiui, pasakodami apie giminaičių globojamą našlaitę, anonimiškumo dėlei ją pavadina Sigute (*Ar našlaitė neteks tėvų ir antrą kartą?*, prieiga per internetą: <http://www.ekspertai.eu/ar-naslaite-neteks-tevu-ir-antrakarta73777/?comm=1>, [žiūrėta 2019-05-02]).

Ši pasaka traukia ir psichoanalitikų dėmesį. Pokalbių su psichoanalitiku Raimundu Milašiūnu knyga pavadinta *Žarijų duobės*. Pratarinėje rašoma:

Gyvenimo greitkelyje pilna nuolat rusenančių žarijų duobių, tik mes, skubėdami ir gerai nepažindami savęs, kartais nepastebime jų ir įkrintame. Įkrintame kaip pasakos Sigutė, neklausiusi šunelio perspėjimų. Mes irgi neklausome aplinkinių perspėjimų arba nesugebame jų išgirsti (Milašiūnas, Liutkevičienė 2008: 7).

Kartais ši pasaka padeda realizuoti kūrybines idėjas; antai skambi straipsnio antraštė skelbia: „Iš pasakos gimusi linų pakulų apdirbimo technologija“. Publikacijoje pasakojama apie tekstilininę, kuri teigia, kad pakulų apdorojimo techniką išrado prisiminusi pasaką apie Sigutę:

Eksperimentuodama, dirbdama tiriamąjį darbą, suvokiau, kaip galiu pati save susieti su linu, pateikti naujų inovatyvių sumanymų, naujų panaudojimo būdų. Taip ir susidomėjau pakulomis – antrine žaliava, liekančia lininių siūlų gamybos procese. Žinoma, prisimindama tai, kas išraiškingai pateikta lietuvių pasakoje „Sigutė“.

Pamotė Sigutei įdavė pakulų kuodelį, kad ji susiverptų ir išsiaustų aukštos kokybės marškinius. Iš tikrųjų podukra gavo neįvykdomą užduotį, nes iš pakulų neįmanoma susiverpti jokio plono audinio. Tai yra nemalonus, šurkštus, pleišėjantis, dulkantis pluoštas – antrinė žaliava, kuri šiandien dar naudojama kaip statybinė medžiaga ir nedaug kur matoma. Pasak pasakos, Sigutė perdavė šias pakulas karvutei, kuri jas taip ilgai gromuliavo, kad atrajojo aukščiausio lygio ploniausius marškinius.

Šios stebuklinės pasakos vedama, dabar ėmiausi tirti ir eksperimentuoti pati... (prieiga per internetą: <https://www.alfa.lt/straipsnis/50253917/is-pasakos-gimusi-linu-pakulu-apdirbimo-technologija>, [žiūrėta 2019-03-26]).

Tarptautiniame kataloge nesamus pasakų siužetus J. Balys pažymėjo žvaigždute ir jų anotacijas išvertė į anglų kalbą. Jis nurodė keturis „Sigutės“ lietuviškus variantus, iš kurių du, kaip paaiškėjo, yra to paties varianto skirtingos publikacijos, o kiti du priskirtini kitam tipui. Taigi galima sakyti, kad J. Balio kataloge tėra vienas pasakos „Sigutė“ variantas.

Keturi lietuviški variantai – ko gero, tie patys – nurodyti ir 1961 m. pasirodžiusiame gerokai papildytame Stitho Thompsono tarptautiniame pasakų kataloge (AT). Kad jie būtų įtraukti į katalogą, matyt, prisidėjo J. Balys, tuo metu dirbęs S. Thompsono asistentu. Pasakos siužetas nusakytas taip:

Sesuo-antis. Kol brolis išvykęs į karą, pamotė uja jo seserį [S31] (liepia jai suverpti daugybę linų [H1092] ir tuo pat metu ganyti). Mergaitė padeda karvė [H1092.1.]. Ragana po slenksčiu paruošia žarijų duobę, bet kalytė mergaitę perspėja [B521.3.1]. Nužudžius kalytę, mergaitė įkrinta į duobę ir sudega. Karvė palaižo pelenus, iš jų atsiranda antelė ir nuskrenda į mišką [B6113.1.]. Grįždamas namo brolis girdi, kaip antelė apdainuoja savo likimą [H12]. Jis ištepa savo arklį derva ir nubaudžia raganą [Q416.2] (AT 452C*).

O štai 2004 m. išleistame Hanso-Jörgo Utherio tarptautiniame pasakų tipų kataloge (ATU) šis tipas, kaip neturintis tarptautinių analogų, panaikintas, o siužeto variantai prijungti prie tipo „Vienaakė, dviakė, triakė“ (ATU 511). Abiejų šių tipų pradžios iš tiesų labai panašios: pamotė podukrai užduoda darbus; mergaitė juos atlieka karvutės ar kitų pagalbininkų padedama, bet pabaigos skiriasi: pasakoje, priskirtoje ATU 511, pamotė papjauna karvę; iš jos vidurių išauga stebuklinga obelis ir atsiranda vyno šulinys; karalaitis, pamatęs stebuklingus daiktus, veda našlaitę (pasaka baigiasi vestuvėmis); pasakoje, priskirtoje AT 452C*, pamotė nužudo našlaitę.

Bronislavos Kerbelytės *Lietuvių pasakojamosios tautosakos kataloge* ši pasaka, remiantis S. Thompsono pasakų katalogu, priskiriama tipui „Antimi pavirtusi sesuo“ ir nurodoma septyniolika jos variantų (KLLPR, KLPTK 452C*). Lietuvių pasakojamosios tautosakos kartotekoje rasti dar penki nuo „etaloninio“ siužeto nutolusių variantų fragmentai (LPTKK 452C*).

Į šį naratyvą atkreipę dėmesį lietuvių mokslininkai jame išvelgė archajinius mitinės pasaulėžiūros klodus. Donatas Sauka pažymėjo, kad „pasakos „Sigutė“ (A-Th 452C*) siužeto emocinis motyvavimas išbaigtas iki galo“, pasižymi labiau dainos nei pasakos logine pabaiga (Sauka D. 1970: 86). Adelė Seselskytė, tyrusi stebuklines pasakas apie našlaitę, pabrėžė, kad „šioje pasakoje ryškus mirusiųjų kulto atgarsis, senovinis pomirtinio pasaulio reiškinių įprasminimas“, o kai kurios detalės „gali priminti senovėje egzistavusius laidojimo būdus ir tikėjimus“. Pasak autorės, Sigutės sudeginimas duobėje po slenksčiu ir pelenų pakasimas už vartų atspindi du laidojimo būdus, o jos virtimas paukščiu sietinas su tikėjimais, kad mirusiojo siela

galinti persikūnyti (Seselskytė 1985: 120–121). Daivos Vaitkevičienės pastebėjimu, pasakoje atsispindinti pomirtinė transformacija pasitelkiant ugnį ir vandenį, o jos rezultatas – antropomorfinio pavidalo pakeitimas į ornitomorfinį (Vaitkevičienė 2013: 78–79). Kitaip tariant, pasakoje atsispindintis metempsichozės reiškinys. Mokslininkė konstatuoja, kad antelės radimasis iš sudegusios mergaitės pelenų ir karvės seilių nevisiškai originalus pasakos elementas, nes mirusiojo virtimas antimimi būdingas dar septyniems lietuvių stebuklinių pasakų tipams (ten pat: 77). Mums tai būtų svarbus paliudijimas, kad mirusiojo virtimas antimimi šioje pasakoje yra autentiškas motyvas, o ne literatūrinė išmonė. Pridurtume: pasakos archajiškumą rodo ir savitas etiologinis motyvas – žiemą, gerokai pašalus, prieš saulę ant sniego blizga raganos ištaškytos smegenys (kauleliai). Galiausiai pasaka išsiskiria vaizdingų dainuojamųjų intarpų gausa.

„Sigutėje“ atsispindinčios mitinių įvaizdžių prasmės straipsnyje nebus analizuojamos, nes, viena vertus, iš dalies tai jau yra padaryta, antra vertus, mus domina kitas dalykas – tai, kad pasaka turi palyginti mažai užrašymų iš žodinės tradicijos, bet yra visuotinai žinoma. Jos populiarumo iliuzinio vaizdo buvo suklaidinti netgi kai kurie folkloristai. Pavyzdžiui, Aleksandra Šalčiūtė, viena iš *Lietuvių tautosakos apybraižos* rengėjų, teisingai pastebėjusi, kad ši pasaka turi daug senosios pasaulėžiūros elementų, klaidingai teigė, kad ji ir labai populiari (Apybraiža 1963: 337). Galimas daiktas, kad autorė taip rašė turėdama omenyje populiariąją Lietuvos kultūrą: ši pasaka išties buvo skelbiama dažname leidinyje, vyko renginiai, kuriuose mėgta interpretuoti „Sigutės“ siužetą. Žinia, A. Šalčiūtė negalėjo remtis žodinės tradicijos tekstais, nes pokariu jie dar tik pradėti užrašinėti, o turimi variantai dar neaptikti.

Mums reikia nustatyti, kaip ir kokiomis aplinkybėmis šis liaudies kūrinys tapo toks žinomas ir atpažįstamas, koku būdu įgijo nemažą kultūrinį krūvį. Šis klausimas buvo kilęs ir A. Seselskytei. Ji teigė, kad pasaka žinoma visoje Lietuvoje iš spausdintų šaltinių (Seselskytė 1985: 117), bet šio pastebėjimo nedetalizavo. Aišku, folkloristė turėjo galvoje populiarius vaikams skirtus leidinius.

Kadangi „Sigutės“ siužetas daugeliui žinomas ir lengvai atpažįstamas, į tyrimų lauką įtraukti ne tik liaudiški variantai, bet ir pasakos interpretacijos, prisidėjusios prie jos žinomumo.

PASAKOS „SIGUTĖ“ SKELBIMO ISTORIJA

Pirmą kartą ši pasaka publikuota žymaus kalbininko, tautosakininko, etnografo, literatūros istoriko Eduardo Volterio. Remiamas Rusijos geografų draugijos, Lietuvoje jis rinko tautosaką, etnografinę ir dialektologinę medžiagą. Su daugiau kaip trisdešimties talkininkų (Vincio Krėvės-Mickevičiaus, Mykolo Davainio-Silvestraičio ir kt.) pagalba jis surinko nemažai liaudies dainų, pasakų; 1886–1887 m.

Lietuvoje užrašytą tautosaką publikavo laikraštyje *Виленский вестник*, Geografų draugijos pranešimų rinkiniuose.

Pasaka „Sigutė“ 1886 m. buvo paskelbta E. Volterio perspausdintame Mikalojaus Daukšos *Katekizme* (Вольтер 1886: 131–135). Kalbininkas labai domėjosi li-tuanistinėmis knygomis, o *Katekizmas* buvo laikomas seniausia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lietuviška knyga. Ketvirtajame priede E. Volteris įdėjo lietuvių tarmėms iliustruoti kalbinių pavyzdžių iš Marijampolės, Šiaulių, Švenčionių, Lydos, Raseinių apskričių. Be lietuvių liaudies dainų, raudų, pasakų, literatūros kūrinių ištraukų, randame ir „Sigutę“, o už jos – pasaką „Apie Jonuką ir Alenutę“ (ten pat: 138–140). Šios pasakos greta sudėtos veikiausiai dėl to, kad abiejose yra dainuojamųjų intarpų². Pažymėtina, kad pasaka apie Sigutę ir kiti kūriniai publikuoti leidus carinei valdžiai. Mat, nors oficialiai galiojo draudimas spausdinti lotynišku šriftu, mokslo labai skirtiems tekstams buvo daroma išimtis.

Pasakos metrika informuoja skaitytoją, kad ji užrašyta Marijampolės gimnazijos mokytojo Jasiulaičio. Lietuvos kultūroje Juozas Jasiulaitis žinomas kaip publicistas, vertėjas (Vanagas 1996: 112). Apie 1882 metus Marijampolės gimnazijoje jis pradėjęs dirbti matematikos mokytoju; 1884 m. ėmęs dėstyti žemesnėms klasėms ir lietuvių kalbą, mokinius aprūpindavęs lietuviška spauda. Rinkęs ir tautosaką, kuri buvo skelbiama leidinyje *Живая старина* (1890). Keletas J. Jasiulaičio užrašytų tekstų pateko į Jono Basanavičiaus *Juodąją knygą*. Kieno ir kada pasaka apie Sigutę buvo užrašyta ir kaip perduota E. Volteriui, kol kas neaišku, tad ir apie šio varianto skelbimo aplinkybes daugiau nieko negalime pasakyti, tik reikia darsyk pabrėžti, jog tai pats seniausias „Sigutės“ tekstas.

E. Volterio paskelbtas variantas veikiausiai ir būtų likęs tik kaip lietuvių kalbos tarmės iliustracija, jei ne palankiai susiklosčiusi aplinkybė: 1904 m. buvo atšauktas draudimas spausdinti leidinius lotyniškais rašmenimis ir radosi naujos galimybės leisti lietuvišką spaudą, kurios trūkumas labai skaudžiai jaustas per visą keturiasdešimties metų draudimo laikotarpį. Panaikintas draudimas atvėrė kelius vaikų ugdymui skirtos literatūros publikavimui. Jau 1905 m. buvo išleistas *Lietuvių pasakų* rinkinėlis. Jį sudarė ir mažajam skaitytojui pritaikė kalbininkas Jonas Jablonskis. Galima sakyti, kad jis vienas pirmųjų plačiai visuomenei skirtame didaktiniame leidinyje atrinko vadinamąsias etalonines, išskirtinio siužeto ir didžiausios meninės vertės lietuvių liaudies pasakas³, taip formuodamas prielaidas tam tikram pasakų kanonui rastis⁴.

2 Lietuvių folkloristikai, beje, svarbi ir antroji pasaka, nes prie jos pateikiamos dainuojamųjų intarpų melodijos – pirmosios tautosakos fiksavimo istorijoje.

3 Reikia paminėti, kad dar lietuvių spaudos draudimo metais pasirodė pasakojamosios tautosakos rinktinė vaikams *Mūsų pasakos* (1894). Prieš pat draudimo atšaukimą išleistas Žemaitės parengtas *Rinkinėlis vaikams* (1904), kuriame buvo literatūros kūrinių, pasakų ir kitų žanrų tautosakos.

4 Tarp pasakų apie gyvūnus ir etiologinių sakmių įdėtos ir tokios gerai žinomos stebuklinės pasakos, kaip „Eglė žalčių karalienė“, „Devyngalvis“, „Trys broliai (Kvailys ir laumės raganos)“, „Du riešiu

J. Jablonskio rinkinyje matome ir pasaką „Sigutė“, perspausdintą iš E. Volterio parengto M. Daukšos *Katekizmo* (LP 36). Pasak kalbininko, rinkinys skirtas „lietuvių vaikams, ne mokslo reikalui; todėl vietomis, kur buvo „reikalinga“, to rinkinio pasakų kalba čia apdirbta ir rašyba maždaug išlyginta“ (LP: 70). Vadinasi, „Sigutė“ įdėta taip pat redaguota, be to, sudarytojo pažymėta, kad pasaka buvusi skelbta Peterburgo mokslų akademijos darbuose. Taigi ši pasaka rinkinyje atsirado dėl J. Jablonskio darbo specifikos, tai yra jis, kaip kalbininkas, domėjosi senaisiais lietuviškais raštais. Įdomu, kad panašiu metu pasirodžiusiuose J. Basanavičiaus parengtuose pasakų rinkiniuose pasakos apie Sigutę nerandame, nors jis ir stengėsi vienoje vietoje paskelbti anksčiau publikuotus ir jau retenybe tapusius kūrinius, pavyzdžiui, išleido Augusto Schleicherio, Kristupo Jurkšaičio, Karlo Brugmanno užrašytas pasakas. Tikėtina, kad jis tiesiog neatkreipė dėmesio į J. Jablonskio leidinuką kaip į šaltinį, iš kurio būtų galima pasiimti pasakų. Užtat J. Basanavičiaus rinkiniuose yra net devyni „Sigutei“ artimo tipo „Vienaakė, dviakė, triakė“ (ATU 511) tekstai.

J. Jablonskio išspausdintas naratyvas pradėjo naują gyvenimą knygų puslapiuose. Pasaka netrukus patraukė pedagogų dėmesį, tapo dažna moksleiviams skirtoje šviečiamojame literatūroje. Kultūros darbuotojas, vadovėlių autorius Juozas Gabrys-Paršaitis 1908 m. išleido *Skaitymo knygą mažiems ir dideliems*, kuri to meto moksleiviams ir skaityti mėgstantiems žmonėms tapo savotiška „tautiška literatūra“, išdėstyta istoriniu aspektu (Bukauskienė 1993: 67). Chrestomatija pradedama pasakomis, toliau skelbiami lietuvių literatūros klasikų kūriniai. Tarp pasakų randame ir „Sigutę“ (SKDM: 18–21).

1913 m. pasirodė knygelė *Pasakos, dainelės ir mįslis*. Jos sudarytojas Matas Šalčius mums yra žinomas kaip rašytojas, aistringas keliautojas, publicistas. Dar prieš tapdamas keliautoju, jis mokytojavo ir labai rūpinosi vaikų lavinimu. Be penkiolikos mįslių, knygelėje buvo įdėtos dvi pasakos: „Nykščiukas“ ir „Sigutė“, ir dainelė apie gyvūnus. Įdomu, kad čia pirmą kartą spausdinama pasakos „Sigutė“ iliustracija, nupiešta dailininko Antano Jaroševičiaus (ŠPDM: 9–23). Tas pats paveikslėlis puošia ir leidinio viršelį. Sigutė pavaizduota nelyginant dainų mergelę, prie vartelių atsisveikinanti su į karą išjojančiu broleliu; už jos nugaros matyti pro langą į juos šnairuojanti skarele apsigobusi pamotė. Juozas Tumas-Vaižgantas savo recenzijoje labai palankiai įvertino M. Šalčiaus knygutę, išsakydamas tik vieną priekaištą: „Siguteje“ radęs loginę klaidą (Vaižgantas 2008). Besidžiaugdamas vertingomis knygelėmis, rašytojas siūlė ir jų platinimo būdą: „Pigumas leidžia pirkties „Mokyklos knygyno“ dešimtimis ir, progai pasitaikius, pakaišioti mūsų mažučiams.

.....
 du kubilu“, „Našlaitė Elenytė ir Joniukas-aviniukas“, „Jurgiukas ir Elenytė“, „Vandenų-Rankšluosčių-Įnagių dvaras“, „Našlaitė ir pamotės dukterė dovanas gauna“, „Gulbė karaliaus pati“, „Kaip vienas neturtingų tėvų vaikas visus pirklio turtus paveldėjo“, „Apie dvyliką brolių, juodvarniais laksčiusių“.

Sakysime, kunigai kalėdodami kiek didesnę paminklą paliktų, dovanodami knygelę, o ne netikusiai atmuštą paveikslėlį ar prastų saldainių saują“ (ten pat: 274). Taip pasaka galėjo būti populiarinama tarp vaikų. Vėliau knygelė buvo šiek tiek papildyta, pakeistas jos pavadinimas ir išleista dar kartą (ŠNS: 11–17).

Pasakos platinimo nesustabdė ir Pirmasis pasaulinis karas, privertęs trauktis iš Lietuvos daugelį gyventojų. Į Rusijos gilumą išvyko beveik pusė milijono žmonių; dauguma jų buvo lietuviai. Evakavosi ir dalis lietuvių mokyklų. Pabėgėlių vaikams reikėjo mokymosi priemonių, tad 1916 m. Petrapilyje pasirodė J. Jablonskio parengtas pirmasis vadovėlio *Vargo mokyklai* leidimas⁵. Pirmojoje dalyje tarp dviejų populiarių pasakų – „Eglė žalčių karalienė“ ir „Devyni broliai ir jų sesuo Elenytė“ – įterpta ir „Sigutė“ (VM: 18–21).

Naratyvas pedagogų jau buvo įsidėmėtas, tad atkurtoje nepriklausomoje Lietuvoje „Sigutė“ pateko ir į vadovėlių autoriaus Jono Murkos parengtą chrestomatiją *Vaikų darbymečiui* (1925)⁶. Tas pasirinkimas – savitai motyvuotas. Pasakoms skirtame skyriuje J. Murka pateikė žanrinę jų skirstymą. Į vieną iš teminių grupių – „Brolių ir našlaičių pasakas“ – įtraukta melų pasaka ir keturios stebuklinės pasakos, tarp jų ir pasaka apie našlaitę Sigutę (VD: 18–22). Taigi šis naratyvas su kitomis pasakomis susiejamas temiškai – kaip plėtojantis našlaičių temą.

Jono Norkaus sudarytos chrestomatijos *Mūsų mokykla* pirmasis stambus skyrius skirtas tautosakos kūriniams. Šalia sakmių, pasakų, dainų, smulkiosios tautosakos įdėta ir „Sigutė“ (MM: 9–13).

Zigmantas Kuzmickis *Lietuvių skaitymuose* pasaką apie Sigutę įdėjo skyrelyje „Tėvai ir vaikai“ (LS: 24–28). Jos tekstas šiek tiek redaguotas, atsisakyta mokiniams sunkiai suprantamų žodžių, greta pateikta ir liaudies dainelė apie našlaitę. Po naratyvu pateikiama pora klausimų analizei; iš jų galima suprasti, kad *Skaitymams* rengėjas pasaką atrinko dėl našlaitės personažo. Mokinių klausama, kokius vargus našlaitė turėjo iškentėti dėl pamotės; ar gerai padarė Sigutės brolis nužudydamas pamotę (ten pat: 28).

Gali kilti klausimas, kodėl ši pasaka atsirinkta į daugelį vadovėlių, nors pagrindinės veikėjos likimas tragiškas – po kelių metamorfozių ji lieka antele, o pasakos moralas išreiškiamas žiauriai nubaudžiant pamotę. Pasakų turinio ir jo vertės klausimas, ypač kalbant apie žiaurias scenas, tuo metu tarp pedagogų buvo itin aktualus ir nuolat aptarinėjamas, tačiau vienos nuomonės neprieita (Sadauskienė 2018: 63–64). Aišku, pedagogai turėjo atkreipti dėmesį, kad šioje pasakoje didaktinis vaidmuo tenka pamotės paveikslui – juo vaikai perspėjami gerbti ir mylėti savo motiną, nes jos netektis yra pati didžiausia nelaimė vaikui (Lazauskienė 1976: 42). Tačiau gali būti, kad vadovėlių sudarytojams buvo svarbi ne tik skriaudžiamos

⁵ Atrodo, kad iš viso pasirodė septyni vadovėlio leidimai (1919, 1921, 1922, 1932, 1933, 1935).

⁶ Chrestomatija taip pat išleista ne vieną kartą.

našlaitės tema, – juos galėjo žavėti ir pasakoje atsispindintis glaudus žmogaus santykis su gyvūnu: Sigutė labai draugauja su kalaite ir juoda karvute, o šios jautriai reaguoja į mergaitės vargus ir jai padeda. Gyvūnai vaiko pasaulyje nuo mažens atlieka svarbų vaidmenį, tad reikėtų sutikti su nuomone, kad vaizduojant juos buvo išvengiama atviro moralizavimo ir ugdomas empatiškumas gamtai, emocinė savistaba (Sadauskienė 2018: 78).

Įdomu, kad pasaka sulaukė ir tarptautinio dėmesio. 1924 m. į vokiečių kalbą ją išvertė ir paskelbė vokiečių sanskritologas Carlas Cappelleris (CappM 14), nuo jaunystės domėjęsis ir lietuvių kalba, rinkęs etnografinę medžiagą. Iš jo versto rinkinio pasaka „Sigutė“ paimta ir aprašyta jau mūsų minėtame C. Plenzato veikalė.

Savo gyvenimą knygoje „Sigutė“ tęsė ir sovietmečiu. Pirmiausia ji publikuota pokarinėse akademinėse lietuvių folkloro rinktinėse, tarp jų ir *Lietuvių tautosakos rinktinėje* (LTRn: 313–317), pasirodžiusioje gana dideliu – dešimties tūkstančių egzempliorių tiražu. Rinktinėje dar nebuvo nurodyti pasakų tipai, pateiktos tik kūrinių metrikos.

Pasaka apie Sigutę pasirinkta reprezentuoti pasakojamąją tautosaką ir kiek vėliau pasirodžiusiame *Lietuvių tautosakos* trečiajame tome (LTt 3 151). Knyga pasirodė kelis kartus mažesniu (3000 egz.) tiražu galbūt dėl to, kad buvo labiau akademinė, nei skirta plačiajai visuomenei. Tai rodo ir prie tekstų pateikiama specifinė informacija, pavyzdžiui, jau identifikuoti pasakų tipai, tarp jų – ir „Sigutės“. Akivaizdu, kad abiem atvejais pasakos variantai buvo paimti iš J. Jablonskio *Lietuviškų pasakų* rinkinio.

Visų šių leidinių pasirodymas sudarė palankias sąlygas pasakos „Sigutė“ populiarinimui. Tuoj po *Lietuvių tautosakos rinktinės* pasirodymo naratyvas buvo paskelbtas vaikams skirtame pasakų rinkinyje, kurio net pavadinimas toks pat kaip ir šios pasakos – „Sigutė“ (SLLP: 90–95, perleistas 1999 m.). Rinkinyje skelbiamos dvidešimt penkios pasakos („Eglė žalčių karalienė“, „Nykščiuokas“, „Dvylika brolių, juodvarniais laksčiusių“ ir kt.), jis išėjo solidžiu – 25 tūkstančių egzempliorių – tiražu, tad pokarinė vaikų karta, stokojusi panašios literatūros, galėjo susipažinti su populiariausiomis liaudiškais pasakomis.

Poreikis tokiai literatūrai nuolat augo. Pasakos „Sigutė“ dramatiškumas patraukė leidėjų dėmesį ir ji buvo išleista atskira knygele (S), kurią iliustravo garsi dailininkė Aspazija Surgailienė. Tiražas šiandien sunkiai suvokiamas – 50 tūkstančių egzempliorių! Daugelis tuometinės Lietuvos šeimų turėjo šią knygelę namų lentynėlėje⁷ ir ją skaitė tikriausiai ne viena vaikų karta.

.....
7 Vaikystėje prasideda didžioji pažintis su pasakomis ir išgirstų ar perskaitytų naratyvų kai kurie siužetai ar jų detalės įsimena visam gyvenimui. Apie pasakų svarbą vaikystės pasauliui rodo ir reikšmingiausių lietuviškų vaikams skirtų knygų šimtuko rezultatai: į sąrašą pateko ir keturi liaudiškų pasakų rinkiniai (ŠKVL). Renkant knygų šimtuką dalyvavo ir suaugusieji – karta, kuri sovietmečiu buvo dar vaikai ir skaitė dideliais tiražais leidžiamas pasakas.

Vėliau tokio išskirtinio dėmesio pasaka nesulaukė, neištraukta ji ir į didžiuosius pasakų rinkinius⁸. Toliau savo gyvavimą „Sigutė“ tęsė garsiniu pavidalu: jos garso įrašų pasirodė ne tik Lietuvoje (S 1), bet ir išeivijoje (S 2).

1990 m., Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse, pasirodė A. Seselskytės parengtas pasakų rinkinys *Kas miške, kas šile?* Visus naratyvus sieja bendra našlaitės tematika. Į leidinių folkloristė atrinko du „Sigutės“ tipo kūriniai: E. Volterio skelbtą variantą (KMKŠ: 64–69) ir pokariu užrašytą pasaką apie Kastutę (KMKŠ: 69–71). Knygos tiražas taip pat 50 tūkstančių vienetų.

Pasaka „Sigutė“ publikuojama ir dvidešimt pirmojo šimtmečio Lietuvoje – tiek atskiromis knygelėmis, tiek pasakų rinkiniuose⁹, platinama interneto portaluose. Beje, virtualioje erdvėje galima pastebėti įdomią tendenciją. Netylant tėvų diskusijoms, kad kai kurios pasakos pasižymi pernelyg žiauriomis scenomis ir jų vaikams skaityti nereikėtų, internete pasirodo tekstų, pritaikytų kritiškų tėvelių skoniui. Viename pasakų portale ir pasaka apie Sigutę pateikta pakoreguota. Nors drastiški vaizdai, kaip ragana šuniukui išsuka kojytes, palikti, tačiau sušvelninta, nedetalizuota raganos nužudymo scena – ją prilipusią žirgas tiesiog išneša, – ir pasaka baigiasi laimingai: raganai dingus, antelė atvirsta Sigute¹⁰.

Kaip matyti, su šiuo siužetu susipažįsta kiekviena vaikų karta, tad galima teigti, jog pasaka „Sigutė“ turi tęstinumą ir jos įvaizdžiai populiariojoje kultūroje ir toliau bus mėgstami, naudojami ir lengvai atpažįstami.

Šiame skyriuje buvo kalbama apie E. Volterio publikuoto pirmojo pasakos varianto platinimą ir jo vartimą etaloniniu¹¹, tačiau tokio pat dėmesio verti ir tie pasakos variantai, kurie buvo užfiksuoti žodinėje tradicijoje. Mums reikia atsakyti į klausimą, ar yra koks nors ryšys tarp E. Volterio skelbto ir kitų šešiolikos pasakos variantų ir penkių jos fragmentų.

FOLKLORINIŲ PASAKOS „SIGUTĖ“ VARIANTŲ ANALIZĖ

Kai jau minėjome, iš viso pasakos „Sigutė“ turime septyniolika variantų ir penkis fragmentus (KLPTKK 452C*), užrašytus nuo 1886 iki 1980 metų. Sovietmečiu užfiksuota daugiausia: vienuolika variantų ir visi penki fragmentai. Užrašyti jie įvairiose šalies vietovėse, bet mažai – Žemaitijoje.

.....

8 Šios pasakos, pavyzdžiui, nėra Aldonos Liobytės parengtoje pasakų rinktinėje *Gulbė karaliaus pati* (1963); skelbiamas tik į „Sigutę“ panašus tekstas „Karvė verpėja“.

9 Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos katalogo duomenimis, nepriklausomoje Lietuvoje išleisti penki leidiniai, kurių pavadinimas *Sigutė*.

10 Žr. <https://www.vaikams.lt/pasakos/sigute.html>, [žiūrėta 2019-05-04].

11 Pokaryje kelis pasakos variantus užrašė ir paskelbė Jurgis Dovydaitis (LPDI 34; DPDI 51), bet didesnio populiarumo jie nesulaukė. B. Kerbelytės užrašytas variantas buvo išverstas į vokiečių kalbą ir publikuotas (KLVm 53). Beje, tame pačiame leidinyje paskelbtas ir chrestomatinis „Sigutės“ variantas (KLVm 51).

1886 m. E. Volteriui paskelbus pirmąjį „Sigutės“ tekstą, kiti variantai imti užrašinėti tik po gero pusšimčio metų. Galima išskirti du pasakos variantų fiksavimo periodus. Penkių variantų grupę sudaro pasakos, užrašytos 1936–1959 metais. To paties užrašytojo 1936 m. buvo užfiksuoti du panašūs kūriniai, tad gali būti, kad tai tiesiog dar kartą perrašyta ta pati pasaka. Juose pasakojama, kaip mergaitė įkrito į pamotės prie slenkščio iškastą ir žarijų pripildytą duobę ir sudegė, o iš kariuomenės grįžęs brolis pamotei atkeršijo prilipindamas ją prie derva ištepto arklio. Šis išbarstė pamotės kaulus po laukus, kurie šaltą žiemos dieną ir dabar žibantys ant sniego (LMD III 217/50/; LTR 952/6/).

1943 m. užrašytame variante pasakojama apie našlaitę Elenytę, kuri, gelbėdamasi nuo raganos, su savo kalyte įlipo į medį. Grįžęs iš karo brolis Jonelis jas išgelbėjo (LTR 2463/49/).

Pokariniu laikotarpiu – 1957 (LPDI 34) ir 1959 m. (LTR 3427/2/) – du variantus pasekė Emilija Gančerienė. Juose pasakojama, kaip pamotė nekenčia podukros Kastutės, iškasa po slenkščiu duobę, pripila į ją žarijų; dvi dienas mergaitę apie gresiantį pavojų perspėja šuniukas ir gaidelis. Trečią dieną užsidega trobelė, kur yra lopšys su pamotės kūdikiu; pamotė šoka į liepsnas ir sudega. Mergaitė šiuose variantuose nė karto nepavadinama Sigute ir nepavirsta į antelę.

1962–1980 m. užfiksuota vienuolika variantų, kurie turi daugiausia panašumų su E. Volterio skelbtuoju: panašūs dainuojamieji intarpai, mergaitė vadinama Sigute¹² (8 var.), ji virsta antele (7 var.). Kai kada pateikėjai, matyt, prisiminė ne visą siužetą ir papasakojo tik svarbiausias jo detales – kaip mergaitė įkrinta į žarijų duobę ir sudega. Tik dviem atvejais mergaitė nevirsta paukščiu: mergaitė sudega duobėje (LTR 3867/182/); brolis įspėja seserį ir ji neįkrinta į žarijų duobę (LTR 5115/161/).

Panašu, kad šie variantai radosi dėl pirmosios „Sigutės“ pasakos publikacijos. Tai rodytų tam tikros konteksto detalės apie kai kuriuos pateikėjus. Atkreiptinas dėmesys į Gervėčiuose užfiksuotą variantą, kur mergaitė Alenutė virsta gegute (GP 92). Pasaką pasekė talentingas pasakotojas Jurgis Meškys. Su juo bendravęs

12 Pasak kalbininkų, *Sigutė* yra vedinys iš vardo *Siga*, kurio pirminis šaltinis yra germaniškas vardas *Siegfried*, o sulietuvinta forma – *Sigitas*. Lietuvoje šis vardas paplito iš legendos apie VIII a. gyvenusį Brabanto grafą Zigfrydą (Sigyta) ir jo žmoną Genovaitę lietuviško vertimo (LVKŽ: 287–288). Nuo XIII a. Europoje gerai žinomos legendos siužetą labiausiai išpopuliarino vokiečių rašytojo Christopho Schmidto didaktinė apysaka „Genovaitė“. Ji daugybę kartų buvo versta į lenkų kalbą, o apie 1860 metus iš pastarosios išversta ir į lietuvių, net keliolika kartų buvo perleista (Daugnora 2005: 72). Pirmąjį vertimą atliko Laurynas Ivinskis (GPW). Norėdamas, kad knygelė būtų suprantama valstiečiams, visus apysakos asmenvardžius vertėjas sulietuvino. Taip iš Zigfrido atsirado *Sigitas* (Petkevičiūtė 1988: 221). Apysaka greit buvo išpirkta ir plačiai skaitoma, todėl 1863 m. išleista dar kartą. Taip Lietuvoje paplito Genovaitės ir Sigito vardai (ten pat: 225). Kaip žinoma, pirmasis „Sigutės“ pasakos variantas publikuotas 1886 m., vadinasi, ji skelbta tuo laiku, kai per knygą buvo populiarinamas *Sigito* vardas, kuris galėjo virsti mažybinės formos moterišku – *Sigute*.

Norbertas Vėlius pažymėjo, kad vaikaičiams pateikėjas seka ir skaitytas pasakas, atpasakoja net išsisas knygas (LTR 4152: 12). Kadangi daugiau tokišs pasakos variantų šiame krašte neužfiksuota, galima daryti prielaidą, kad pasakotojas buvo skaitęs pasaką „Sigutė“ ir ją atpasakodamas pakeitė herojės vardą į būdingesnį gervėtiškiams. Tokią mintį sustiprina ir tai, kad J. Meškys Alenute pavadina ir kitos pasakos mergaitę (GP 93). Pažymėtinas ir dar vienas įdomus faktas. Eugenijus Meškys, vienuolikmetis pateikėjo vaikaitis, iš senelio išmokęs nemažai pasakų, pasekė vieną ATU 511 pasakos variantą, kuriame našlaitėlę pavadino Sigute (LTR 4151/182/)¹³. Manytina, kad šį vardą jis galėjo nugirsti iš senelio arba perskaityti knygoje.

Na, o gegutės motyvą, esantį šiame variante, pasakotojas galbūt „pasirinko“ dėl to, kad virtimas gegute, buvimas šiuo paukščiu lietuvių tautosakoje apskritai yra populiariesnis nei virtimas ar buvimas anteile. Gegutė – būdingas lietuvių liaudies dainų paukštis, pasitaikantis ir žaidimų, ratelių tekstuose, raudose (Trinkūnaitė 2002). Žinoma, kad jos įvaizdis gana dažnas dainose, užrašytose Ignalinos ir Švenčionių krašte (ten pat: 108). Jis iš dalies ribojasi su Astravo rajonu (Baltarusija), kuriame užrašyta mūsų aptariama pasaka. Našlaičių dainose gegutė virsta poetine figūra, atspindinčia našlaičio emocinę būklę (ten pat: 113). Šios pasakos mergaitė yra našlaitė, pavirtusi gegute ir iškukuojanti broliui apie savo žūtį. Našlaitės ir gegutės ryšys labai ryškus ir pasakojamojoje tautosakoje. Etiologinėse sakmėse pasakojama, kad mergaitė labai verkė žuvusių brolių, Dievas jos pasigailėjo ir pavertė gegute (lakštingala); našlė raudėjo mirusio vyro, toli nutekėjusi duktė ilgėjosi savo namų – Dievas pavertė jas gegutėmis (KLPTK 3: 34). Įdomu, kad beveik pusė šių sakmių variantų užrašyta rytų Lietuvoje, vadinasi, atitinka dainų gegutės arealo ribas. Taigi nelaimingos našlaitės tapatinimas su kukuojančia gegute – stereotipinis vaizdinys. Galima daryti prielaidą, kad ir J. Meškys šią pasaką buvo skaitęs spaudoje ir perpasakodamas ją praturtino Gervėčiuose populiariu liūdinčios gegutės įvaizdžiu.

Apie knygų įtaką „Sigutės“ plitimui liudija ir kiti pavyzdžiai. Anelė Kairytė-Bajorienė pasekė pasaką, kurios siužetinė linija turi visus E. Volterio pasakos varianto komponentus ir identiškus dainuojamuosius intarpus (DPDI 51). Pateikėja buvo kilusi iš dainingos šeimos, su seserimis dainuodavusi įvairiuose renginiuose, bet pasakų nesekdavusi. Ši pasaka iš jos buvo užrašyta, kai ji, išėjusi į pensiją, apsigyveno Vilniuje (AIVD: 25–26). Tikėtina, kad ją galėjo išmokti iš knygos arba garso įrašo.

Publikuotos pasakos poveikis aiškiai juntamas variante, kuriame pateikėja mergaitę vadina Elenyte, tačiau dainuojamajame intarpe ragana į mergaitę kreipiasi: *Eikš, Sigute, aikš, dukryte* (LTR 3867/182/). Toks neatitikimas sufleruoja, kad pasaka yra skaityta ar girdėta ir atpasakota interpretuojant, bet dainuojamąjį intarpą išlaikant stabilų, nes Sigutės vardą pakeitus Elenyte suirtų intarpo eilutės ritmas.

13 Mergaitė Sigute pavadinama dar viename pasakos ATU 511 variante – 1979 m. Rokiškio rajone užrašytoje pasakoje (LTR 5133/245/).

Tačiau kitame pasakos variante pateikėja dainuojamąjį intarpą dainuoja jau su tuo pačiu vardu: *Neik, sesyte Alenyte!* (LTR 5196/44/).

Lietuvių pasakojamosios tautosakos kartotekoje yra penki šios pasakos variantai, kurie pasižymi fragmentiškumu ar yra laikomi aiškiai knyginės kilmės. Visus juos sieja pagrindinis motyvas – mergaitė įkrinta į žarijų duobę ir sudega (LTR 1250/7/, 3613/164/, 3987/207/, 4472/103/; DPDI 122). Beje, kai kurių siužeto panašumų su „Sigute“ rasime ir sumodernintame ATU 511 pasakos variante: pamotė liepia mergaitei ganyti karves ir suverpti linus; tai padaryti jai padeda karvutė; kai pas mergaitę ima važinėti jaunikiai, pamotė ją nužudo ir pakiša po slenksčiu; ten ją randa iš kariuomenės parvažiavęs brolis; raganą suima milicija ir pasodina į kalėjimą (LTR 4868/624/, užrašyta Telšių raj. 1977 m.). Taigi pateikėjų atmintyje ryškiausiai įsirėžė žiauri našlaitės žūtis.

Kaip matome, 1936–1959 m. užrašytieji penki variantai yra gerokai nutolę nuo pirmojo pasakos varianto, tuo tarpu 1962–1980 m. užfiksuotos pasakos labai į jį panašios. Šis požymis rodytų, kad pasakos paplitimas sovietmečiu galėjo būti paveiktas gausaus knygų, galbūt ir garso įrašų, su šia pasaka tiražavimo. Aišku, galima manyti, kad tarpukariu ši pasaka tik atsitiktinai neužrašyta, apie ją tiesiog nebuvo teiraujamasi. Pirmieji tautosakos rinkimo vadovai (TFDP; BLP) buvo pernelyg nekonkretūs, kad kreiptų tautosakos užrašytojus ieškoti šią pasaką mokančių pateikėjų. Tačiau J. Balys *Tautosakos rinkėjo vadove* (1936) pasakų užrašytojus orientavo į *Lietuvių pasakų ir sakmių motyvų katalogą*, primindamas, kad reikia „ypač paieškoti ir užrašyti tas pasakas, kur prieš motyvo numerį padėta žvaigždutė“ (TRV: 11). Prie pasakos „Sigutė“ tokia žvaigždutė, kaip jau minėta, yra, tačiau 1936–1940 m. ši pasaka neužrašyta, nors į ją panašios pasakos ATU 511 užfiksuoti net trisdešimt du variantai. Nežinia, ar tautosakos rinkėjai nesutiko žmonių, mokančių tokią pasaką, ar ji laikyta knyginės kilmės, tad pateikėjai manė, kad jos, kaip neautentiškos, neverta užrašytojams pasakoti.

Galimas ir kitoks paaiškinimas. Šios pasakos pabaiga liūdna: mergaitė sudega ir virsta anteile. Pastebėta, kad graudžias pasakų pabaigas linkstama švelninti: pasaka trumpinama ir baigiama smagiomis vestuvėmis. Tokios tendencijos išvelgtos, pavyzdžiui, pasakoje „Eglė žalčių karalienė“ (Sauka L. 2007: 2, p. 46–47). Mūsų aptartu atveju pasaka ne trumpinama, bet priešingai – ilginama įvedant papildomų motyvų. Galbūt ir „Sigutės“ pateikėjai, norėdami švelniau užbaigti pasaką, sekdamo jos pabaigą, būdingą ATU 511 siužetui: mergaitė ne žūva, bet yra apdovanojama ir išteka už aukšto statuso personažo.

Nors liaudies tradicijoje pasaka nepasizymėjo dideliu populiarumu, tačiau padarė didelę įtaką lietuvių kultūrai. Taip nutiko dėl to, kad jos siužetas patyrė tam tikrų adaptacijų, kurios visuotinai plito ir sudarė naratyvo žinomumo lauką. Kaip tai vyko, išsamiau bus aptarta kitame skyriuje.

PASAKOS „SIGUTĖ“ LITERATŪRINĖS INTERPRETACIJOS

Pasakos „Sigutė“ publikavimas 1905 m. sutapo su Lietuvoje besiformuojančia kultūrine terpe – neoromantizmu. Psichologinis neoromantizmo pagrindas yra tautinės ideologijos arba tautės dvasios formavimas, nacionalinio charakterio paieškos. Todėl neoromantikai savo kūrybiniuose ieškojimuose garbino praeitį, tam ypač dažnai pasitelkdami folkloro stilizacijas (Jurgutienė 2009: 258–259).

Neoromantikų kūrybinė atrama – tautos praeitis, kurią jie poetizavo, kurioje ieškojo „amžinųjų vertybių“. Juos labiau domino ne istorinių laikų įvykiai, bet archetipinis pastovumo elementas. Bandydami pasipriešinti laiko tėkmei, jie kūryba mėgino užčiuopti tai, kas pasaulyje amžina (Jurgutienė 1998: 266), ėmė plėtoti lietuviškumo pradą, savo kūrinių tema pasirinkdami tikrus ar menamus liaudies kūrinius, juos stilizuodami ar saviškai perkurdami. Pagal keletą tautinių mitologinių siužetų tuo metu rašytos pjesės, statyti dramos kūriniai. Pavyzdžiui, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė liaudies pasakos motyvais sukūrė pjesę „Dvylika brolių juodvarniais laksčiusių“ (1932), Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, pasiremdamas Silvestro Valiūno romantine balade, parašė melodramą „Birutė“ (1906), kompozitorius Mikas Petrauskas pagal Aleksandro Fromo-Gužučio dramą „Eglė – žalčių karalienė“ pastatė to paties pavadinimo operą (1924) ir t. t. Tokie kūriniai buvo ir svarbus moderniosios tautos įsitvirtinimo būdas, todėl natūralu, kad buvo remiamasi tautai būdingais išskirtiniais, sureikšminamais siužetais.

Neoromantizmui ypač būdingas lyrinis pradas, leidžiantis išryškinti kūrinių herojų jausmų skalę, tad šiame kultūriniame kontekste reikšmingas tampa ir našlaičio ar kitaip kaip nuo šeimos atskiriamo, kenčiančio žmogaus įvaizdis. Neoromantikai kūrėjai labai ieškojo dramatiškų siužetų, todėl į jų akiratį pateko ir minėtus kriterijus atitinkantis pasakos „Sigutė“ siužetas.

Vydūną, vieną garsiausių lietuvių neoromantikų, rašiusį melodraminius kūrinius, taip pat traukė autentiška liaudies kūryba. Jis gilinosi į lietuvių tautinę sąmonę, tautos praeitį, bet ne į tą, kuri remiasi istorinėmis pergalėmis, valstybės galybe, bet į protėvių sukurtą dvasinį kultūros pasaulį, susidedantį iš pasakų, dainų ir mitų (ten pat: 261). Remdamasis tikrų ar literatūrinių pasakų pasaulėvaizdžiu jis sukūrė pluoštą filosofinių pasakų ir misterijų, kurios pasižymi ne liaudiškų kūrinių stilizacijomis, bet dvasinio pasaulio išaukštinimu, jose apmąstomi amžinieji būties klausimai (ten pat: 300). Savo kūrinius Vydūnas statė su Tilžės lietuvių giedotojų draugijos artistų trupe, siekdamas dramine kūryba žadinti meilę lietuvių kalbai ir skatinti tautinį pasididžiavimą. Pjeses Giedotojų draugija vaidino Tilžėje ir įvairiose Mažosios Lietuvos vietovėse. Kadangi rašytojui labai reikėjo autentiškų šaltinių meninei vaizduotei plėtoti, jis atkreipė dėmesį į „Sigutės“ tekstą. Taip gimė vieno veiksmo drama, neoromantizmo terpėje pakylėta iki misterijos lygmens. Štai ką Vydūnas rašė 1914 m. pasirodžiusio leidinio įvade:

Tvėriau jį, raginamas Gumbinės Liet. Draugijos. Geidė toji, kad keltų „Giedotojai“ antrą dar vakarą ir vaidintų veikalą, panašų į Lietuvos Pasakėlę, kurią vaidinę buvome Gumbinėj 17.3.12. Bet iš kur imti? Kalbėjau apie tai su viena man artima Lietuvaite pavasarį 1912 mt. Ir ji prisiminė Sigutės pasaką. Žinau, jog, apskritai imant, yra netikęs dalykas žmonių pasaką rodyti regykloj. Poetingasis pasakos kvapas paprastai tad pranyksta. Pasakos nėra, kaip dažnai tikima, fantazijos tik rūkai. Jos yra senovės žinojimo palikimas ir kalba apie gyvenimo prasmę, kelią ir tikslą. Vis dėlto bandiau pasakėle naudoties. Bet rūpinaus vien jos prasme ir turiniu (VS: 3; tekstas cituojamas dabartiniais rašmenimis – J. Š.).

Autorius akivaizdžiai rėmėsi 1905 metų J. Jablonskio pasakų rinkinuku, skirtu vaikų švietimui. Nors Vydūno drama ir nebuvo plačiai vaidinama, tačiau lietuvių kultūros istorijoje ji paliko pėdsaką¹⁴.

Vydūno misterijos „Sigutė“ viršelis (1914)

14 Įdomu, kad 1990 m. kovo 9 d. Lietuvos valstybinis akademinis dramos teatras pastatė premjerinę misteriją „Sigutė“, o po dviejų dienų buvo paskelbtas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas. Kritikė labai nepalankiai atsiliepė apie šį pastatymą, pavadindama jį „baudžiaviniu“ spektakliu vaikams, o režisierės darbą – namudiniu „vydūnizmu“ (Mačionytė 1990: 5). Regis, Vydūno noras ugdyti tautos dvasinę kultūrą čia buvo pateiktas pernelyg tiesmukai ir nepriderintas prie 1990-ųjų metų Lietuvos dvasios.

Vydūno kūrinio viršelį papuošė dailininko Antano Žmuidzinavičiaus iliustracija, kurioje pavaizduota prie verpimo ratelio palinkusi (užsnūdusi?) mergina. Remdamasis neoromantizmo kriterijais, autorius siekė pavaizduoti vidinį misterijos personažų gyvenimą. Kūrinio veiksmas vyksta simboliniu laiku: amžių naktyje ir rytą, girios glūdumoje stovinčioje trobelėje. Vaidinantys asmenys: Sigutė – našlaitė–karalaitė, Nakviša – jos pamotė, dvi Nakvišos dukros, trys lakštingalos, Apuokas ir Varnas, Laumės, Šviesos vaikai. Nakviša nori sudeginti Sigutę, bet sudega pati kartu su savo dukromis. Misterija, priešingai nei pasaka, baigiasi laimingai. Autorius laikosi neoromantizmo taisyklių ir Sigutę paverčia ieškančiojo personažo tipu. Mergaitė mėgina atsakyti į klausimus, iš kur ji ir kas esanti, kad taip turinti kentėti. Čia savitai interpretuojama našlaičio sąvoka. Personažo pasikeitimo, savęs suvokimo situacijai perteikti Vydūnas pasirenka naktį, kai Sigutei neleidžia užmigti pamotė Nakviša, sapnus atimanti mitinė būtybė. Aušros Martišiūtės pastebėjimu, „herojė jaučiasi našlaite, nes prarado ryšį su visata, su ją supančia gamta, visur pulsuojančia gyvybe“ (Martišiūtė 2000: 49–50).

Tarpukariu pasaka „Sigutė“ sudomino lietuvių poetą, eseistą, rašiusį prancūziškai, Oskarą Milašį. Ši naratyvą jis pateikė prancūzų kalba lietuvių liaudies pasakų motyvais sukurtame pasakų rinkinyje *Lietuviškos mano motušės Žąsies pasakos* (*Contes Lithuaniens de ma Mère l'Oye*, 1933). Šiuo rinkiniu autorius norėjo perteikti lietuvių tautos dvasios gelmes, tautosakoje glūdinčias mitines prasmes. Tačiau tai buvo ne tiesioginis pasakų vertimas, bet savotiška moderni jų interpretacija, kurioje daug kur nutrinamas kaimo buities ir kaimiečio mąstysenos atspalvis ir neimituojamas „liaudies pasakoriaus“ tonas (Kubilius 1989: 202). Šie tekstai, galima sakyti, romantiškai išaukština lietuvių kultūrą. Nors Sigutės istorija čia pasakojama nuosekliai laikantis siužetinės linijos, bet autoriaus įpinama ir savų detalių: Sigutės pamotė palaiko ryšius su Belzebubu; šlemšdama pakulas karvutė paspringsta, Sigutė sušeria ranka jai per nugarą ir iš snukio išleikia marškiniai; broliis Jonelis turi žirgą Šimtažiedį. Su prancūzišku žavesiu rašytojas piešia sceną, kaip broliui atėjo mintis nubausti našlaitę nuskriaudusią pamotę: jam būnant garioje, ši skleidė svaigų – kartoką ir medų primenantį – sakų aromatą; kaip tik šis kvapas ir pakišo broliui netikėtą mintį ištepti arklį sakais. Įtraukdamas į pasakos siužetą individualių detalių, autorius kai kuriais atžvilgiais siekė ir priartėti prie originalaus teksto, pavyzdžiui, sukūrė savitus pasakos dainuojamuosius intarpus (CLMO: 19–26). Ši autorinė pasaka, priešingai nei liaudiškoji, baigiasi laimingai: broliui nubaudus pamotę, antis atvirsta į Sigutę. Knygą iliustravo garsus lietuvių dailininkas Adomas Galdikas. Pasaka „Sigutė“ pristatyta jautriu vaizdu: broliis-kareivis tepa sakais savo arklį, o šalia stovi antelė. Tas pats paveikslėlis yra ir knygos viršelyje.

Dailininko Adomo Galdiko
ilustracija leidinyje *Contes
Lithuaniens de ma Mère l'Oye*
(1933)

Tarpukariu „Sigutė“ vaikams jau buvo gerai žinoma iš populiarių pasakų rinkinelių ir chrestomatijų. Savo kelią ji tęsė ir vaizdiniu pavidalu. Jonas Martinaitis, lietuviškų komiksų pradininkas, pasakos heroję įamžino karikatūroje „Jurgis Spragė ir našlaitė Sigutė“. Karikatūroje vaizduojama, kaip Jurgis Spragė šaiposi iš gėles skinančios mergaitės. Vėliau berniukas susigėsta, nes pamato, kad gėlės skirtos Sigutės mamoms kapui papuošti (JSNS: 12). Sigutė pasirinkta turbūt ne atsitiktinai, o gavus vaikų žurnalo *Žiburėlis* užsakymą ką nors pavaizduoti Vėlinių tema (žurnalas išėjo lapkričio 1–ąją). Sigutės personažas natūraliai siejasi su mirtimi, nes jina – našlaitė.

Vėlyvojo neoromantizmo laikotarpiu pasaka vėl pateko į kūrėjų, ieškančių savo kūrybai dramatiškų siužetų, akiratį. Lietuvai jau netekus nepriklausomybės, tame pačiame *Žiburėlyje* 1940 m. pasirodė Salomėjos Nėries eiliuota „Pasaka apie Sigutę ir raganą“ (PSR: 212–215). Tais pačiais metais ji buvo išleista atskira knygele pavadinimu *Našlaitė*. Įdomu, kad tuo pat laiku pasirodė ir poetės tautosakinė poema „Eglė žalčių karalienė“ (rašyta 1937–1940 m.). Už šias eiliuotas pasakas Lituanistikos instituto komisija 1940 m. skyrė premiją kaip už geriausius veikalus, populiari-nančius lietuvių kalbą, lietuvių istoriją ir tautosaką. Tautosakinė tema poetei visada buvo itin artima, o prie pasakų ji buvo prisilietusi dar 1934 m., kai rengė *Lietuvių pasakų* rinkinėlį (tiesa, „Sigutė“ į jį nebuvo įdėta). Kaip matome, į poetės akiratį pakliuvo dvi pasakos, pasižyminčios ryškiomis konfliktingomis ir dramatiškomis pabaigomis. Pasaka „Sigutė“ poetės dėmesį galėjo patraukti dar jai dirbant lietuvių kalbos mokytoja ir skaitant mokykloms skirtas chrestomatijas. Pasaka eilivimui pasirinkta veikiausiai ir dėl poetės taip mėgtos našlaitės temos. Eiliuotoje pasakoje tiesiogiai pakartojamas klasikinis „Sigutės“ siužetas, tik sušvelninta kalytės nutildymo scena – ji uždaroma kamaroje. Emociniam įspūdžiui sustiprinti pateikiami ir dainuojamųjų intarpų fragmentai; įterpiama nauja scena – ragana ir jos dukra Snaudalė, nužudžiusios Sigutę, dainuoja ir šoka. Pakeista viena liaudiškos pasakos detalė: ragana sumano nunuodyti iš karo grįžusį brolių ir sutikdama paduoda jam taurę nuodų. Modifikuotas etiologinis motyvas: rudeniniuose laukuose skraidantys

raganos plaukai – aliuzija į rudens voratinklius. D. Saukos pastebėjimu, šioje pasakoje realūs gyvenimo santykiai atskleisti pagal liaudies supratimą ir estetinį matą: darbščioji našlaitėlė yra graži, gera ir išmintinga, o tinginė raganėlė – nieko nemoka ir pavydi Sigutei. Tačiau, mokslininko vertinimu, „S. Nėries „Našlaitė“ tėra vien paprasta eiliuota pasaka, nors ir perteikta su poetiniu meistriškumu, stilinga, skambia bei liaudiška kalba“ (Sauka D. 1957: 135–136). Autoriaus taip norėta pabrėžti, kad menine verte šis kūrinys neprilygsta poemai „Eglė žalčių karalienė“.

S. Nėries eiliuota pasaka sulaukė dar dviejų leidimų (1947, 1954), buvo publikuota *Raštuose*. Kompozitorius Bronius Kutavičius pagal ją sukūrė vokalinę-instrumentinę pjesę „Sigute, vargo mergele, aš tavo brolis“ (1993)¹⁵.

Šią pasaką interpretavo ir egzodo rašytoja, išėivijos dramaturgė, prozininkė Ava Saudargienė. 1968 m. pasirodė jos parašyta trijų veiksmų pasaka „Sigutė“. Siužetinė linija išlaikyta kaip ir liaudies pasakoje, tik pabaiga laiminga: laumės padeda Sigutei atgauti žmogiškąjį pavidalą (SSB).

Iš karto po Antrojo pasaulinio karo pasakos „Sigutė“ siužetas atgijo Vilniaus lėlių teatro scenoje, nes po ilgo laiko ji vėl patraukė pjesių kūrėjų dėmesį. Režisierė Mykolė Krinickaitė kartu su visuomenės veikėja Valerija Čepulyte pastatė paveikslų pasaką „Sigutė“. Premjerinį spektaklį recenzentė pavadino „mažyte opera“, nes jame daug muzikos ir dainų. Liūdna pasakos pabaiga čia gerokai sušvelninta ir mažasis žiūrovas džiaugėsi, kad saulė atgaivino žuvusią Sigutę, raganos duktė Puikuolė įkrito į žarijų duobę, o pamotę raganą brolis išvijo lauk (Oginskaitė 1945: 5).

XX a. aštuntajame dešimtmetyje dramaturgai ėmė kurti poetines pjeses vaikams. Vienas tokių pavyzdžių – Marcelijaus Martinaičio kartu su režisieriumi Vitalijumi Mazūru sukurta pjesė „Pelenų antelė“ (1971), kurios siužeto pagrindu paimta pasaka apie Sigutę. Šis spektaklis susilaukė sėkmės: buvo vaidinamas tarptautiniuose festivaliuose, apie jį nemažai rašyta. Kritikai taip pat jį įvertino teigiamai. Recenzijose pabrėžta, kad pjesės kūrėjai subtiliai perteikė panteistinį požiūrį į gamtą, tikėjimą gėriu (Semaškaitė 1971: 4); kad pasitelkdami piemenėlių raliavimą, našlaičių ir karo dainas, išryškino nacionalinį koloritą (Balionienė 1971: 11); kad joje vaizduojami paprasti gyvenimo reiškiniai įgijo aukštosios poezijos skambesį (Girdzijauskaitė 1999: 205). Įtaigumo, dramatiškumo pjesei suteikė ir kompozitoriaus Teisučio Makačino muzika, kurią papildė Beatričės Grincevičiūtės jaudinantis balsas (Semaškaitė 1971: 4). Teatrinis „Sigutės“ variantas daugeliui tapo įsimintinu vaikystės spektakliu.

1980 m. ši ir dar dvi pjesės išleistos atskiru leidiniu *Pelenų antelė*. Kaip pastebėjo Kęstutis Urba, dramaturgas siekė aktualinti visuomenėje žinomų motyvų gelminę filosofinę prasmę, sieti ją su dabarties žmogaus dvasine būseną. Kaip tik

15 Sigutės vaidinimas muzikoje, ko gero, būtų jau kita tema. Čia tik reikėtų paminėti kompozitoriaus Vaclovo Paketūro simfoninę poemą „Sigutė“ (1958) ir kompozitoriaus Vlodo Švedo raudą „Sigutė“ smuikui ir fortepijonui (1971).

todėl pjesių fabulas autorius pateikė kaip visuotinai žinomas, jų neatkūrė, tik nužymėjo punktyru, privertė žiūrovą išžiūrėti į tam tikras jų scenas (Urba 2005: 24). Prieš žiūrovo akis atsiveria trijų dalių scenovaizdis: 1) žemiausiai yra piktųjų žemės dvasių buveinė; čia ir Raganos būstas – lyg ir kaimo troba, lyg ir kas kita; 2) Sigutės pasaulis – tai šviesos, erdvių, augalų ir gerųjų gyvių pasaulis; 3) už Raganos buveinės ir Sigutės žemės prasiveria kitų žmonių erdvė, – ten palaidota Motulė, ten klajoja Brolelis raitelis, iš ten ateina ir karų bei nelaimių žinia. M. Martinaitis siužeto pabaigos nesušvelnino – antelė neatvirsta į Sigutę.

Kaip matome, esama nemažai literatūrinių „Sigutės“ pasakos interpretacijų, ir tai rodo, jog siužetas buvo aktualus ir visais laikais susilaukdavo kūrėjų dėmesio. Straipsnyje buvo apžvelgtos pagrindinės, pačios žinomiausios ar ryškų pėdsaką lietuvių kultūroje palikusios interpretacijos. Jas galima grupuoti į 1) tiesiogiai pakartojančias pasakos siužetą ir 2) tas, kurios šią pasaką pasitelkia kokiais nors idėjai išreikšti.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Pasaka „Antimi pavirtusi sesuo“, geriau žinoma populiariu „Sigutės“ pavadinimu, išsiskiria kultūrine verte. Teksto ir jį supančio konteksto analizė parodė, kad šis kūrinys pasižymi spalvinga istorija, kuri glaudžiai susijusi su rašto kultūra ir epochos nuotaikomis – XIX ir XX a. sandūros neoromantizmo poveikiu – ir tam tikromis literatūrinės kūrybos įtakomis vėlyvojo laikotarpio tautosakai.

Pirmą kartą šis naratyvas užrašytas XIX a. kaip lietuvių kalbos tarminių ypatumų iliustracija. Vėliau buvo perspausdintas populiariame pasakų rinkinyje ir iš jo paplito po įvairius mokyklinius leidinius, kuriuose buvo publikuojamas didaktiniais tikslais: tikėtasi, kad jis padės ugdyti vaikų empatiškumą, žadins jautrumą žmonėms ir gyvūnams.

Savo verte lietuvių kultūroje „Sigutė“ artima pasakai „Eglė žalčių karalienė“. Tai du, galima sakyti, unikalūs, tik lietuvių tautosakai būdingi tipai. Atrodo, kad jau pirmųjų tautosakos skelbėjų buvo suvokta, jog šios pasakos yra išskirtinės, pasižyminčios kultūrinėmis gelmėmis, todėl jos atrinktos kaip pasakojamosios tradicijos reprezentantės. Panaši ir šių pasakų užrašymo ir publikavimo istorija. Tiek „Sigutė“, tiek „Eglė žalčių karalienė“ iš pradžių buvo užrašytos pavieniais variantais, o išpopuliarėjo įtraukus jas į mokyklinės chrestomatijas, S. Nėris pagal jas sukūrė eiliuotus kūrinius. Abi pasakos, iš pradžių fiksuotos tik keliais unikaliais užrašymais, vėliau dėl literatūrinio išpopuliarinimo tarsį antriniu keliu vėl grįžo į liaudies pateikėjų repertuarą. Žodinėje tradicijoje didelio populiarumo „Sigutė“ neįgijo; daugiausia jos variantų užrašyta sovietmečiu, kai pasakų sekimo tradicija ženkliai nyko. Tuomet dideliais tiražais buvo išleistos vaikams skirtos knygos su E. Volterio publikuotu „Sigutės“ variantu, pasaka buvo tiražuojama ir per garso įrašus.

Šiuo laikotarpiu žodinėje tradicijoje gyvavusios pasakos labai panašios į E. Volterio skelbtą variantą, o tai leidžia manyti, kad jos įsimintos iš knygų ar garso įrašų.

Remiantis pasakos „Sigutė“ istorija galima teigti, kad regime tam tikro pasakų kanono formavimosi atvejį: kai sakinys, veikiamas rašto kultūros, tampa visai tautai svarbiu ir žinomumu naratyvu. Tikėtina, kad tokio kanono radimąsi skatino ir žodinės, tradicinės kultūros nykimo procesai: išsilavinę žmonės, kurie savo kūryboje rėmėsi liaudies tekstais, pasirinkdavo dramatiškesnio siužeto kūrinius, nes jie buvo paveikesni tragiška veiksmo plėtote ir lengviau pasidavė autorinėms literatūrinėms interpretacijoms.

Taigi pasakos „Sigutė“ literatūrinės ir muzikinės interpretacijos gerokai prisidėjo prie kūrinio žinomumo, pavertė populiaria daugelio kartų vaikystės pasaka. Žodinėje tradicijoje nebūdama populiari, fiksuota tik fragmentiškai ar atpasakota ją perskaičius spausdintuose pasakų rinkiniuose, rašto visuomenėje „Sigutė“ tapo lietuvių kultūros savastimi.

ŠALTINIAI

- AIVD – *Aš išdainavau visas daineles: pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus*, [kn.] 1, sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Vilnius: Vaga, 1985.
- AT – *The Types of Folktales: A Classification and Bibliography: Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen*, translated and enlarged by Stith Thompson, (*FF Communications*, No. 154), Helsinki: Accademia Scientiarum Fennica, 1964.
- ATU – Hans-Jörg Uther. *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*, part I: *Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales and Realistic Tales, with an Introduction*, part II: *Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales*, part III: *Appendices*, (*FF Communications*, No. 284–286), Helsinki: Accademia Scientiarum Fennica, 2004.
- BLP – *Lietuvių tautotyroso žinių ir senienų rinkimo programa*, sudarė P. Butėnas, Šiauliai: „Vilties“ draugijos leidinys, 1925.
- BLPTMK – Jonas Balys. „Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas“, *Tautosakos darbai*, t. II, 1936.
- CappM – *Litauische Märchen und Geschichten*, ins Deutsche übersetzt von Carl Cappeller, mit Buchschmuck von Eleonore Holtz, Berlin: Walter de Gruyter & Co, 1924.
- CLMO – Oscar Vladislav de Lubicz Milosz. *Contes Lithuaniens de ma Mère l'Oye*, Paris: E. Chiron, 1933.
- DPDI – *Lietuvių liaudies pasakos su dainuojamaisiais intarpais*, surinko ir parengė Jurgis Dovydas, redagavo Kostas Aleksynas, melodijas parengė Zofija Puteikienė, Vilnius: Vaga, 1987.
- EŽK 1, 2, 3, 4 – *Pasaka „Eglė žalčių karalienė“*, 4 t., sudarė ir parengė Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007–2008.
- EŽK 5 – *Pasaka „Eglė žalčių karalienė“*, t. 5: *Variantai grožinėje kūryboje*, [kn.] 1, sudarė ir parengė Eugenijus Žmuida, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.
- GP – *Gervėčių pasakos*, parengė Adelė Seselskytė, redagavo Aloyzas Vidugiris, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997.
- GPW – *Genawejte: pasaka wiena tarp grażiausių ir werksmingiausių apėj jos wargus, rupesnius ir stebuklingus <...>*, isz lenkiszka lieżuwia iszguldita par Ł. Iwiński, Wilniuże: Kasztu ir spaustuwie Juozapa Zawadzskia, 1858.

- JSNS – „Jurgis Spragė ir našlaitė Sigutė“, *Žiburėlis*, 1938, Nr. 19, p. 12.
- KLLPR – Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių liaudies pasakų repertuaras*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- KLPTK – Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 1: *Pasakos apie gyvūnus. Pasakėčios. Stebuklinės pasakos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
- KLVm – *Litauische Volksmärchen*, herausgegeben von B. Kerbelytė, Berlin: Akademie-Verlag, 1978.
- KMKŠ – *Kas miške, kas šilė?: lietuvių liaudies pasakos apie našlaitę*, sudarė Adelė Seselskytė, Vilnius: Vytury, 1990.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiai, esantys Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne.
- LLMTŽ – *Avantekstas: lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas*, Vilniaus universitetas, prieiga per internetą: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt>, [žiūrėta 2019-03-29].
- LP – *Lietuvių pasakos: vaikų rinkinys*, [redagavo Jonas Jablonskis], Vilnius: Aušra, 1905.
- LPDI – *Lietuvių liaudies pasakos su dainuojamaisiais intarpais*, užrašė ir paruošė J. Dovydaitis, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.
- LPTKK – Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo kartoteka Lietuvių literatūros ir tautosakos institute (sudarytoja Bronislava Kerbelytė).
- LS – Zigmantas Kuzmickis. *Lietuvių skaitymai: viduriniams ir aukštesnioms mokykloms: su iliustracijomis ir kirčiuotais tekstais*, d. I, Kaunas: „Sakalo“ b-vės leidinys, 1932 (antrasis pataisytas leidimas – Kaunas, 1934).
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTRn – *Lietuvių tautosakos rinktinė*, paruošė Tautosakos sektoriaus kolektyvas: Amb. Jonynas... [et al.], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954.
- LTt – *Lietuvių tautosaka*, t. 3: *Pasakos*, paruošė L. Sauka ir A. Seselskytė, Vilnius: Mintis, 1965.
- LVKŽ – *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, [sudarė] Kazimieras Kuzavinis, Bronys Savukynas, 5-asis patais. ir papild. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- MM – Jonas Norkus. *Mūsų mokykla: skaitymai vidurinei mokyklai*, Kaunas: „Spaudos fondo“ leidinys, 1928.
- MP – *Mūsų pasakos*, [redagavo Jonas Jablonskis], [Tilžė: O. von Mauderodės sp., 1894].
- OCFT – *The Oxford Companion to Fairy Tales: The Western Fairy Tale Tradition from Medieval to Modern*, edited by Jack Zipes, Oxford: Oxford University Press, 2002.
- OWMS – Karl Plenzat. *Die ost- und westpreussischen Märchen und Schwänze nach Typen geordnet, (Veröffentlichungen des Volkskundlichen Archivs der Pädagogischen Akademie Elbing, Nr. 1)*, Königsberg, 1927.
- PA – Marcelijus Martinaitis. *Pelenų antelė: pjesės lėlių teatrui*, Vilnius: Vaga, 1980.
- PSR – Salomėja Nėris. „Pasaka apie Sigutę ir raganą“, *Žiburėlis*, 1940, Nr. 12, p. 212–215.
- RV – *Žemaitės rinkinėlis vaikams: (pasakėlės, apsakymėliai, dainelės, žaislai, mįslės...)*, [redagavo Jonas Jablonskis], Jablonskyčių (K-čio, O-tės, J-tės ir V-čio) išleidimas, Vilnius: „Vilniaus žinių“ spaustuvė, 1904.
- S – *Sigutė: lietuvių liaudies pasaka, iliustracijos A. Surgailienės*, Vilnius: Vaga, 1967.
- S 1 – *Sigutė: [plokštelė] = Cузме: lietuvių liaudies pasaka, muzika M. Urbaičio, skaito N. Gelžinytė, [Москва]: Мелодия–[Rīga]: Рижский завод, [1968?]*.
- S 2 – *Sigutė: [plokštelė]: pasakos ir dainos vaikams*, Kenosha: Vita Record, [1967?].
- SKDM – *Skaitymo knyga mažiems ir dideliems*, sutaisė J. Gabrys [Juozas Gabrys-Paršaitis], [s. l.], 1908.
- SLLP – *Sigutė: lietuvių liaudies pasakos*, iliustravo I. Žemaitytė, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.
- ŠKVL – *Šimtas knygų vaikams ir Lietuvai: reikšmingiausių lietuvių autorių knygų vaikams ir paaugliams katalogas*, sudarė Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, Kęstutis Urba, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir

- jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius ir Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2017.
- ŠNS – *Nykščiuukas, Sigutė ir kitos žmonių pasakos, dainelės ir mįslės*, surinko M. Šalčius, Šiauliai, 1922.
- ŠPDM – *Pasakos, dainelės ir mįslės*, sutaisė M. Šalčius [Matas Šalčius], (*Mokyklos knygynas*, ser. 1, kn. 5), Vilnius, 1913.
- SSB – Ava Saudargienė. *Sigutė. Buvo broliai devyni*: [trijų veiksmų pasakos], piešiniai A. Pluko, Sydney: Australijos lietuvių bendruomenės krašto kultūros taryba, 1968.
- TFDP – *Trumpa folkloro dalykams rinkti programa*, sutaisyta d-ro K. Griniaus ir L. m. d-jos folkloro komis. narių: prof. E. Volterio, d-ro J. Basanavičiaus, kan. J. Tumo ir adv. A. Janulaičio, Vilniuje, 1910.
- TRV – *Tautosakos rinkėjo vadovas*, red. J. Balys, Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvo leidinys, 1936 (antrasis leidimas – Kaunas, 1940).
- VD – *Vaikų darbymečiui*: ketvirtoji dalis: *Literatūros skaitymai pradžios mokyklos IV skyriui*, J. Murka, Šiauliai: „Kultūros“ b-vės leidinys, 1925.
- VM – *Vargo mokyklai: būrelio mokytojų rinkinys kalbos mokslo reikalui*, [sudarė ir redagavo Jonas Jablonskis], Petrapilis: Lietuvių draugijos n. d. k. š. spaustuvė, 1916.
- VS – Vidūnas. *Sigutė: is Lietuvių pāsakos sumanīta vieno veiksmė mystėria*, Tilžėje: Otto v. Mauderode, 1914.
- Вольтер 1886 – „Литовский катихизис Н. Даукши, по изданию 1595 года вновь перепечатанный и снабжённый объяснениями Э. Вольтером“, in: *Приложение к LIII-му тому Записок Императорской Академии Наук*, № 3, СПб., 1886.

LITERATŪRA

- Apybraiža 1963. *Lietuvių tautosakos apybraiža*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Apo Satu 1995. *The Narrative World of Finnish Fairy Tales: Structure, Agency and Evaluation in South-west Finnish Folktales*, (*FF Communications*, No. 256), Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- Balionienė Emilija 1971. „Plasnoja amžina antelė“, in: *Literatūra ir menas*, birž. 5, p. 11.
- Bukauskienė Teresė 1993. *Lietuvių literatūros mokymo istorija (iki 1940 m.)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Daugnora Eligijus 2005. „Genovaitė“. Šaltiniai ir variantai“, *Lituanistica*, t. 63, Nr. 3, p. 71–78.
- Girdzijauskaitė Audronė 1999. „Vitalijus Mazūras“, in: *Lėlė ir kaukė: knyga apie lėlių teatrą*, [sudarytoja Audronė Girdzijauskaitė], Vilnius: Gervelė, p. 193–205.
- Jurgutienė Aušra 1998. *Naujasis romantizmas – iš pasiūlgimo: lietuvių neoromantizmo pradininkų estetiškai mintis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Jurgutienė Aušra 2009. „Neoromantizmas“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XVI: *Naha–Omuta*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, p. 258–259.
- Kubilius Vytautas 1989. „Oskaro Milašiaus lietuviškos pasakos“, in: *Lietuviškos pasakos*, vertė Valdas Petrauskas, Vilnius: Vyturys, p. 201–203.
- Lazauskienė M. 1976. „Pažangios pedagoginės idėjos lietuvių liaudies pasakose“, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, t. XIII: *Pedagogika ir psichologija*, p. 37–56.
- Mačionytė Dalia 1990. „Sigutė, dievai ir vaiduokliai“, *Literatūra ir menas*, birž. 23, p. 5.
- Martišiuotė Aušra 2000. *Vydūno dramaturgija*: monografija, Vilnius: Litimo.
- Milašiūnas Raimundas, Liutkevičienė Inga. 2008. *Žarijų duobės: pokalbiai su psichoanalitiku*, Vilnius: Tyto alba.
- Oginskaitė L. 1945. „‘Sigutė’ lėlių teatre“, *Tiesa*, birž. 7, p. 5.
- Petkevičiūtė Danutė 1988. *Laurynas Ivinskis*: monografija, Vilnius: Mokslas.

- Sadauskienė Jurga 2018. „Žmonės ir gyvūnai lietuvių pasakose: didaktiniai ir psichologiniai aspektai“, *Tautosakos darbai*, t. 56, p. 59–83.
- Sauka Donatas 1957. *Salomėjos Nėries kūryba. 1921–1940*: monografija, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Sauka Donatas 1970. *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius: Vaga.
- Sauka Leonardas 2007a. „Pasakos “Eglė žalčių karalienė” kelionė į rašto pasaulį“, in: *Pasaka „Eglė žalčių karalienė“*, t. 1: *Lietuvių variantai*, sudarė ir parengė Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Sauka Leonardas 2007b. „Pastangos švelninti kūrinį: pasakos “Eglė žalčių karalienė” periferiniai variantai“, *Tautosakos darbai*, t. XXXIII, p. 45–55.
- Semaškaitė Janina 1971. „Iš liaudies lobių skrynios“, *Tarybinis mokytojas*, birž. 16, p. 4.
- Seselskytė Adelė 1985. *Lietuvių stebuklinės pasakos apie pamotę ir podukrą*: monografija, Vilnius: Vaga.
- Trinkūnaitė Žemyna 2002. „Gegutės įvaizdis dainuojamojoje tautosakoje“, *Tautosakos darbai*, t. XVI (XXIII), p. 108–116.
- Urba Kęstutis 2005. „Lietuvių autorių (S. Gedos, M. Martinaičio ir kt.) poetinės pjesės lėlių teatrui“, in: *Lietuvos lėlių teatras: nuo išstakų iki mokyklos*: straipsnių rinkinys, sudarė Salomėja Burneikaitė, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, p. 23–28.
- Vanagas Vytautas 1996. *Lietuvių rašytojų sąvadas, 2-asis patais. ir papild. leid.*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Vaitkevičienė Daiva 2013. „Paukštė, kylanti iš pelenų: pomirtinis persikūnijimas pasakose“, *Tautosakos darbai*, t. XLVI, p. 71–106.
- Vaižgantas 2008. „Mokyklos knygnas. Pasakos, dainelės ir mįslės“: [recenzija], in: Vaižgantas. *Raštai*, t. 19: *Kritika, 1896–1914*, parengė Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 272–274.
- Zipes Jack 1994. *Fairy Tale as Myth / Myth as Fairy Tale*, Lexington: University Press of Kentucky.

Phenomenon of Popularity of the Lithuanian Folktale “The Sister as Duck”

J Ū R A T Ė Š L E K O N Y T Ė

S u m m a r y

Keywords: anthology, neo-romanticism, folktale “Sigutė”, playwrighting, written culture.

The Lithuanian folktale “The Sister as Duck” (AT 452C*), most commonly known under the name of “Sigutė”, is generally regarded as a popular narrative. It is appreciated for the rich mythical imagery: after the female protagonist is burned and the cow licks the ashes, the duck appears; the snow is allegedly sparkling because of the witch’s brains (bones) scattered there, etc. Moreover, the tale abounds in expressive song insertions.

This tale has been published both in academic and popular editions. Its images are widespread in popular culture, even becoming stereotypical. However, in the card file catalogue of the Lithuanian folk narratives, only 17 variants of this tale and 5 fragments recorded from oral tradition can be found.

By using contextual analysis, the author of the article attempts establishing when, how, and due to what circumstances this tale has turned into a phenomenon of popular culture.

Its first recording from oral tradition in the 19th century purported to serve as illustration of the peculiarities of a particular Lithuanian dialect. After the ban of the Lithuanian press

in Latin alphabet was lifted in the beginning of the 20th century, this variant of the tale was included into a published collection of folktales for children, subsequently spreading to various schoolbooks, which commonly used it for didactic purposes, such as educating empathy in children.

During Soviet times, the tale found its way into several academic editions, afterwards crossing into popular folktales' collections for children published in thousands of copies. The tale also became popular in aural shape: its sound recordings were published both in Lithuania and abroad.

The analysis of the tale's variants recorded from the oral tradition highlighted certain characteristics indicating that its popularity must have depended on the written culture. In the five variants of the tale recorded in 1936–1959, the female protagonist is not once called Sigutė or turns into the duck. However, the eleven variants recorded in 1962–1980 include most of the structural components or certain peculiar details from the first published variant of the tale, e.g. the song insertions, the girl's name, the duck motive. In most cases, the girl turns into duck here, and only once into a cuckoo. This testifies to the obvious influence of the published variant.

The folktale "Sigutė" earned phenomenal popularity also due to its artistic interpretations. In the beginning of the 20th century, it inspired works by such Lithuanian neo-romanticists as Vydūnas, Salomėja Nėris and others. During Soviet times, this story served as basis for plays and theater performances for children, thus further paving its way into popular culture.

The fate of the folktale "Sigutė" may be regarded as a certain case of folktale canon formation: the folk text originating in oral tradition is affected by instruments of the written culture, turning into a narrative of national renown and importance. Possibly such canon formation was also determined by the decline of the traditional folk culture, as result of which the educated people selecting the folk texts to inspire their creativity particularly favored the ones characterized by a dramatic story line and impressive tragic developments, which therefore could be easily adapted into individual literary compositions.

Thus, the literary and musical interpretations of the folktale "Sigutė" have significantly added to its popularity, turning it into a canonic childhood text. Lacking popularity in the oral tradition and recorded as just a few fragmented variants, most likely retold from the published folktale collections, the folktale "Sigutė" became a special phenomenon of the written Lithuanian culture.